

Skakvåldsforskningen: "intellektuell och vetenskaplig härdsmläta" - "den mest intressanta medicinfilosofiska företeelsen i modern tid"

Recenserad bok: Skakvåld. En vetenskaplig kontrovers med ödesdigra sociala och rättsliga konsekvenser.

Författare: Niels Lynøe och Anders Eriksson.

Förlag: Stockholm, Fri Tanke Förlag, 2023.

Skakvåld innebär att en vuxen person tar upp ett spädbarn, håller det framför sig och skakar barnet våldsamt så att huvud, armar och ben slängs fram och tillbaka. Hypotesen är att skakvåld orsakar den så kallade *triaden* (subduralblödningar, retinalblödningar och encephalopati).

Hur formulerades skakvåldsteorin från början? 1961 beskrevs *battered child syndrome*, där en del fall hade subduralblödningar och retinalblödningar utan tecken till med yttre skallskada. Hypotesen om skakvåld, accelerations- och decelerationsvåld, väcktes 1971 av den brittiske neurokirurgen Gutkelch. Härledning från ett antal fall konfirmerades inte med fall-kontroll studier. I stället kom fynd av triaden att benämnas *shaken baby syndrome*, skakvåld, som allt oftare kunnat beläggas med tillkomsten av CT (skiktröntgen) och MR (magnetkameraundersökning) sedan 1990-talet.

I dag anges skakvåld vara en undergrupp till *abusive head trauma* (tillfogad skallskada), där åtminstone var tredje saknar tecken till yttre skallskada och skakvåld anges vara orsaken. Påvisas triaden, och barnet inte har fallit från hög höjd och föräldrarna inte har någon annan acceptabel förklaring, så är slutsatsen att barnet varit utsatt för skakvåld och behöver omhändertas. Från *battered child syndrome* som framför allt associerades till förövare med psykisk ohälsa, missbruk och social misär blev skakvåldsdiagnosen en rent medicinsk diagnos där förövaren kunde vara "vilken förälder som helst".

Författarna ser skakvåldsforskningen som "den mest intressanta medicinfilosofiska företeelsen i modern tid". Det är om triaden kontroversen gäller; å ena sidan en algoritm som med stor träffsäkerhet diagnostiserar spädbarnsmisshandling, å andra sidan en teori som författarna anför saknar logiskt och empiriskt stöd.

Författarna var tidigare ledamöter i SBU-rapporten "Skakvåld" (2016) (1). SBU-utredningen föranleddes av en långvarig vetenskaplig kontrovers kring huruvida den så kallade *triaden* orsakas av skakvåld eller inte. SBU-utredningen granskade all forskning om skakvåld och konkluderade att evidensgraden var mycket låg för detta samband och att forskningen som testat hypotesen var undermålig. Senare forskning har inte kunnat vederlägga slutsatserna från SBU-rapporten.

En vetenskaplig kontrovers uppstår när det finns en grundläggande oenighet

mellan olika ståndpunkter som inte går att förklara inom ramen för samma teori.

Lynøe och Eriksson argumenterar för att skakvåldsforskningen är en ”intellektuell och vetenskaplig härdsvälta”. ”Skakvåldsforskningen visar också på hur dålig forskning kan leda till ödesdigra konsekvenser såväl socialt som rättsligt”, skriver de.

Grundantagandet för teorin att våldsamma skakningar leder till triaden har hittills varken med djurförsök, biomekaniska studier eller observationsstudier kunnat föras i bevis, men ändå etablerats som en klinisk sanning.

Medicinsk vetenskap är observationsberoende där kunskapsutvecklingen sker genom att ställa hypoteser, bygga antaganden, pröva dem och hålla teorier för sanna, men att ständigt vara medveten om att försanthållanden är provisoriska – så kallad fallibilism.

SBU-rapporten finner cirkelresonemang/cirkelbevis som en avgörande skevhet i hittillsvarande skakvåldsforskning – premissen blir en del av slutsatsen. Påvisas triaden så har barnet varit utsatt för skakvåld.

En hörnsten i hälso- och sjukvården är att diagnostiska undersökningar bör vara så träffsäkra som möjligt. Det positiva prediktiva värdet anger den andel av dem som får ett positiv test för en sjukdom som verkligen har den. För att undvika över- och underdiagnostik måste referenstestet, kontrollgruppen, vara så oberoende av diagnosen som möjligt. I skakvåldsforskningen har man presenterat positiva prediktiva värden på närmare 100 procent, praktiskt taget inte möjligt i hälso- och sjukvården, vilket skakvåldsforskare själva kommenterat som en ”obekväm nivå av diagnostisk säkerhet”.

Författarna redovisar flera alternativa orsaker och teorier till triaden. Patologen Geddes formulerade 2001 en teori om att den kan orsakas av syrebrist, där medicinska komplikationer eller sjukdomar kan vara utlösande. Även långtidskomplikationer från födelsen eller nyföddhetstiden kan ha betydelse. Fall från låg höjd kan i enstaka fall leda till inre skallblödningar. Författarna manar också till ödmjukhet inför nya, tidigare okända, diagnoser.

Vetenskapshistoriskt finns många exempel på hur en kunskapsförståelse, ett vetenskapligt paradigm, har fått träda tillbaka för nya kunskaper och insikter även om tidsutdräkten har varit betydande: från den aristoteliska kinematiken till Galileo som lade grunden för den experimentella vetenskapen med att identifiera paradoxala fenomen som inte överensstämde med den heliocentriska världsbilden; från Galenos teori om de fyra kroppsvätskorna, som i och för sig utgick från korrekta observationer, men som tolkades fel i årtusenden med förödande åderlätningar som följd, till den experimentella bevisföringens genombrott med William Harveys upptäckt på 1600-talet av det stora och lilla kretsloppet, Pasteurs och Kochs experiment 1864–71 som grundlade det mikrobiologiska paradigmet.

Även vår tid rymmer exempel på forskning som kullkastat rådande behandling. Nobelpristagarna Robin Warren och Barry Marshall visade med Kochs postulat att bakterien *Helicobacter pylori* orsakar magsår. Dessförinnan hade läkare som behandlade magsår med antibiotika fördömts som kvacksalvare.

En så kallad *grundlagskris* inträffar när en teori med dess grundantaganden inte vetenskapligt kan föras i bevis, och nya teorier utvecklas inom kunskapsområdet. När kartan inte överensstämmer med terrängen, störande bevis, formuleras hjälphypoteser, *ad hoc*, för att förklara paradoxala fenomen, anomalier, som inte överensstämmer med teorin. Författarna anför flera exempel på hjälphypoteser som ”isolerade triadfall är ointressanta” och ”föräldrarna ljuger hellre än erkänner”.

SBU-rapporten möttes internationellt av starka ifrågasättanden och fördömanden på ett sätt som får författarna att dra paralleller till hur Semmelweiss empiriskt belagda teori bemöttes.

Extern utvärdering av SBU visar att läkare i allmänhet anser att deras systematiska litteraturöversikter är bra/mycket bra. Varför har inte SBU-rapporten från 2016 ännu inte implementerats i svenska sjukvård? Förklaringen ger författarna som framhåller att skakvåldsforskningen varit värdebaserad, och inte ett förutsättningslöst kunskapssökande. Författarna har nyligen publicerat en enkätstudie om den diagnostiska processen vid fynd av triaden där de visar att svenska läkare snarare styrs av värdebaserade överväganden än evidensbaserade (2).

Författarna frågar sig hur kan den diagnostiska processen få fortsätta att skymmas av teoriimpregnerade observationer om subduralblödningar och livsavgörande beslut baseras på dålig forskning?

En *ansvarighetskris* inträffar när konsekvenserna som grundantaganden leder till och som kan uppfattas stå i strid med samhällets/sjukvårdens eller enskildas intressen, arbetsmoral, normer, värderingar och som här rättsskipningen. Gutkelch omprövade vid 95-årsålder sitt antagande från 1971. Andra har följt efter – visseblåsarnas *mea culpa*.

En *senilitetskris* inom ett paradigm, slutligen, präglas av idémässigt lägre forskningsproduktivitet, få nya hypoteser utvecklas eller testas, mycket kraft går åt till att gruppförpliktigande försvara paradigmet, fördömande av andra som ”förnekare”. Det handlar om faktaresistens; förlitande på ”eminensbaserad” kunskap, som konsensus-rapport (2018) (3), replik på SBU-rapporten, och teknisk rapport (2025)(4), som kritiskt granskades av bl.a. Anders Eriksson (5). Å andra sidan publiceras studie på studie och andra vetenskapliga publikationer, bland annat ett stort antal av författarna, sedan 2016 som ger ny kunskap och vederlägger att enbart skakvåld orsakar triaden eller dess komponenter.

Prejudicerande domar i Högsta domstolen (2014) och Högsta förvaltningsrätt (2018) visar skakvåldstriaden, eller dess delkomponenter, utan ytterligare tilläggsbevisning, inte räcker för fällande domar eller LVU.

Ännu idag, 10 år efter SBU-rapporten, följer vården checklista att om subduralblödning diagnostiseras hos ett spädbarn larmar barnläkare, socialtjänst och polis; barnet omhändertas akut och föräldrarna häktas. Även om det sedan kan sluta med familjeåterförening så kan vägen vara lång, oviss och mycket plågsam, och efterlämnar traumatiserade familjer med grav tillitsförlust till vården.

Borde inte berörda specialitetsföreningar nu visa vägen för omprövning och utmönstra skakvåldsteorin i Läkaresällskapets satsning på Kloka kliniska val?

Vi är nu inne på tredje decenniet av skakvåldsteorins kliniska tillämpning i Sverige. Vad ska myndigheterna svara unga vuxna som kan komma att söka sina rötter och frågar sig varför de som spädbarn togs från sina biologiska föräldrar pga. obskyr vetenskap?

*Ulf Högberg,
professor emeritus,
institutionen för kvinnors och barns hälsa,
Uppsala universitet,
ulf.hogberg@uu.se*

Referenser

1. SBU. Skakvåld – Triadens roll vid medicinsk utredning av misstänkt skakvåld (SBS/AHT - The role of triad to investigate suspected SBS/AHT). Stockholm: Swedish Agency for Health Technology Assessment and Assessment of Social Services (SBU); 2016.
2. Lynoe N, Castor A, Juth N, Eriksson A. Questionnaire-Based Experimental Study of the Diagnostic Process in Suspected Shaken Baby Syndrome. *Annals of the Child Neurology Society*. 2025;3(3):158–64.
3. Choudhary AK, Servaes S, Slovis TL, Palusci VJ, Hedlund GL, Narang SK, et al. Consensus statement on abusive head trauma in infants and young children. *Pediatr Radiol*. 2018;48(8):1048–65.
4. Narang SK, Haney S, Duhaime AC, Martin J, Binenbaum G, de Alba Campomanes AG, et al. Abusive Head Trauma in Infants and Children: Technical Report. *Pediatrics*. 2025;155(3).
5. Brook C, Rossant C, Squier W, Eriksson A, Melinek J, Schiffrin B. A critical review of the American Academy of Pediatrics technical report on abusive head trauma. *Forensic Sci Int Synerg*. 2025;11:100650.